

ilânına kadar mahallî, mülkî ve askerî otoritelerle Hamidiye Alayları mensupları ve aşiretleri arasındaki sürtüşme ve çekişmeler eksik olmadı. II. Meşrutiyet'in ilânı ve hemen ardından II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle yeni bir siyasî anlayışın ortaya çıkması, yönetimin bölgede halen mevcut olan veya geri dönen Ermeniler lehine kararlar alması sosyal tepkilere yol açtı. Aşiretler arasında devlete karşı propaganda yapanlar, idarenin Ermeniler'i kayırdığı ve devletin müslüman vâsfinin tehlikeye girdiği söylentilerini yaymaya başlayarak huzursuzluğu arttırdılar.

II. Meşrutiyet'ten sonra hükümet, Binbaşı Hacı Hamdi Bey başkanlığındaki bir heyeti Rus sınırına yakın bölgelerdeki alayları ve Fahreddin (Altay) Bey başkanlığındaki bir diğer heyeti de Güneydoğu Anadolu bölgesindeki alayları düzenlemekle görevlendirdi. Bu komisyonlar kayıtları kontrol ederek ölen askerleri kayıtlardan çıkarıp yerlerine yenilerini aldı ve aşiret reislerine yeni rütbe ve hediyeler dağıttı. Bu arada teşkilâtın ismi de "aşiret alayları" olarak kısaltıldı. Yine bu dönemde aşiretler çete savaşı yapacak yardımcı birlikler halinde düzenlendi. 1910 düzenlemesinde askerî yükümlülük süresi on sekiz-kırk beş yaşları arasında yirmi yedi yıl olarak belirlendi. Alay kadrosunda aşiret reislerinin etkinliği azaltıldı. 1912'de alaylar birleştirilip "aşiret süvari fırkaları" meydana getirildi. Ayrıca yedi kişilik bir aşiret süvari müfettişliği oluşturularak alayların tek elden yönetilmesine başlandı. 1911'de çıkarılan "Cerâd Nizamı" adlı tâlimatnâme ile alayların görev ve eğitim sistemleri yeniden düzenlendi. Buna göre ordu tarafından desteklenen alayların görevi düşman süvarisinin yanaşık nizamdaki birliklerini dağıtmak, düşman keşif kollarına engel olmak, düşmanı yanıltmak, oyalamak ve baskın yapmak, geri çekilen düşmanı takip ederek zarar vermek, kısaca çete savaşı yapmaktan ibaretti.

Alayların bu son düzenleme ile ne gibi faaliyetler içine girdiklerine dair fazla bilgi bulunmamakla birlikte Karakeçili ve Millî aşiretlerinin Balkan savaşlarına gönüllü üçer alayla katıldıkları ve mücadele ettikleri bilinmektedir. Gerek I. Dünya Savaşı'nda gerekse Millî Mücadele yıllarında aşiret alaylarının bazı askerî görevler aldıkları, Doğu Anadolu'nun savunmasına katkıda buldukları belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Düstur, Birinci tertip, Ankara 1941, VII, 68-86; M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Ankara 1970, s. 144-164; Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul 1976, tür.yer.; Sakıp Selçuk Günay, *Hamidiye Hafif Süvari Alayları: 1890-1918* (doktora tezi, 1983), Atatürk Üniversitesi Ed.Fak. Tarih Bölümü; Cevdet Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı: 1878-1897*, İstanbul 1984, s. 138, 144, 161, 165; Bayram Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, İstanbul 1987, s. 21-23, 29-41, 43-53, 56-58, 60, 62, 64, 65, 74-75, 77-79, 87, 91, 93, 102, 119, 125; a.mlf., "Hamidiye Hafif Süvari Alayları: II. Abdülhamid ve Doğu Anadolu Aşiretleri", *TD*, XXXII (1979), s. 427-480; Ali Karaca, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa: 1838-1899*, İstanbul 1993, s. 21, 36, 43, 69, 89, 93, 94, 169, 170, 173-179, 182, 213; a.mlf., "Hamidiye Hafif Süvari Alayları Hakkında Bazı Tespitler (1890-1900)", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, İstanbul 1995, s. 309-318; Cezmi Eraslan, "I. Sason İsyanı Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Karşılaştığı Sosyal Problemler", *Kafkas Araştırmaları II*, İstanbul 1996, s. 67-94; Stephen Duguid, "The Politics of Unity: Hamidian Policy in Eastern Anatolia", *MES*, IX/2 (1973), s. 145-155.

CEZMİ ERASLAN

HAMİDİYE CAMİİ

(bk. YILDIZ CAMİİ).

HAMİDİYE CAMİİ

İstanbul'da Büyükkada'da
XIX. yüzyılın son yıllarında
yapılmış camii.

Fetihten sonra yerli Rumlar'ın yoğun olarak yerleştikleri Marmara takım adalarından Büyükkada'da XIX. yüzyılda Türkler'in de yaşamaya başlaması sebebiyle ortaya çıkan ihtiyacı karşılamak üzere II. Abdülhamid tarafından 1310'da (1892-93) Maden mahallesinde inşa ettirilmiştir. Servili veya Büyükkada Camii de denilen ibadethane günümüzde adanın merkez camii olarak kullanılmaktadır.

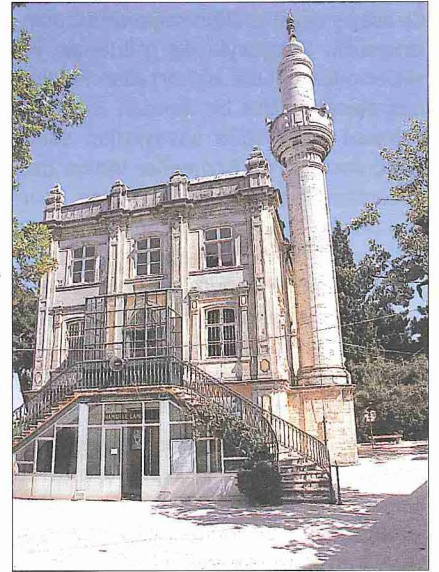
Cephelerinde bilhassa empire üslubunun ağırlıklı olduğu görülen camii, fevkanî olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul mimarisinde hâkim olan Batı üslubunda yapılmıştır. Caminin duvarlarında muntazam işlenmiş küfeki taşları kullanılmıştır. Yüksek bir bodrum üzerinde olduğundan son cemaat yerine mermer basamaklı iki taraflı bir merdivenle ulaşılır. Kapalı bir mekân halinde olan ve pencerelerden ışık alan son cemaat yerinin üstünü çitallı ahşap bir tavan ört-

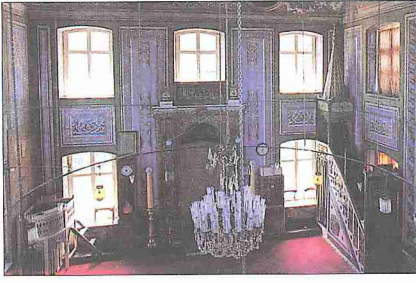
mektedir. Tavanın göbeğini iki tarafında birer hilâl olan sekiz uçlu bir yıldız süsler. Son cemaat yerinden bir merdivenle çıkan kadınlar mahfili kâğır ve üstü kurşun kaplı bir tonozla örtülmüş olup sol taraftaki bölümü bir sütunla desteklenen bir çıkma halinde ana mekâna uzanır.

Hamidiye Camii'nin harimi, mihrabı dışarıya yarım yuvarlak bir çıkıntı teşkil eden kare bir plana sahiptir. Bu ana mekânın üstü dıştan kurşunla kaplanmış ahşap bir kubbe ile örtülmüştür. İç sathı bağdâdî çita üzerine sıvanarak kalem işi nakışlarla bezenen kubbenin göbeğinde siyah zemin üzerine altın yaldızla İhlâs süresi yazılmıştır. Harim iki sıra halindeki dikdörtgen biçimli pencerelerden ışık alır.

Dış cephelerde klasik cami mimarisine aykırı olarak bir konak mimarisi görünümü ağır basmaktadır. Pencereli bir kitle halindeki Hamidiye Camii'nin saçığının üstünde, Türk sanatının dinî yapılarında hiç görülmeyen bir korkuluk (parapet) dik-kati çeker. Sağ tarafta yükselen bütünüyle kesme taş minare de klasik minare mimarisine uymayan bir özelliكتedir. Bilezikli bir biçimdeki kısa gövdesi yuvarlaktır. Şerefe çıkması ise yine birkaç kademeli bilezik biçimindedir. Minare külâhı, 1894 zelzelesinin ardından İstanbul minarelerinin çoğu gibi kârgir olarak inşa edilmiştir.

Hamidiye Camii - Büyükkada / İstanbul

Hamidiye Camii'nin içinden bir görünüşü

II. Abdülhamid döneminde eski Türk sanatına dönüşün başladığı ve Türk neoklasikliği örneklerinin verildiği yıllarda karma üslûpta ve bütünüyle yabancı sanat anlayışlarının tesiri altında muhtemelen yabancı asıllı mimar veya kalfalar tarafından inşa edilen Hamidiye Camii Türk yapı sanatının son safhasının tarihçesi bakımından ilgi çekicidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tahsin Öz, *İstanbul Cämileri*, İstanbul 1965, II, 14; Pars Tuğlacı, *Tarih Boyunca İstanbul Adaları*, İstanbul 1989, I, 155-160; Mehmed Bâkir, "Büyükkada Hamidiye Camii", *İst.A*, VI, 3205-3206; Tarkan Okçuoğlu, "Hamidiye Camii", *DBİst.A*, III, 543-544.

SEMAVİ EYİCE

HAMİDİYE ÇEŞMELERİ

(bk. HAMİDİYE SUYU).

HAMİDİYE KÜLLİYESİ

İstanbul'da

I. Abdülhamid tarafından XVIII. yüzyıl sonlarında inşa ettirilen külliye.

Bahçekapı semtinde Hamidiye caddesi üzerinde yer alan külliye, Osmanlı döneminde İstanbul'da yaptırılan selâtin külliyelerinin sonuncusudur. Ancak şehrin hâkim ve itibarlı bölgelerinde yer kalmadığından talihsiz bir seçimle yapılar Eminönü-Sirkeci arasında ticaret muhitinin içinde kurulmuştur.

Cevdet Paşa'nın bildirdiğine göre Hamidiye Külliyesi'nin temeli, sadrazamla şeyhülislâmın da katıldığı bir törenle 1191 Şâbanında (Eylül 1777) atılmıştır. Aynı yılın zilkade ayında (Aralık 1777) külliyenin bazı binaları tamamlanmış, medrese ile beraberindeki kütüphanenin yapımı ise

1194'te (1780) bitirilmiştir. Külliye ait 15 Muharrem 1195 (11 Ocak 1781) tarihli vakfiye sûreti günümüze kadar gelmiş olup Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır. Külliye'nin yanında bir selâtin camii yapılması için yer olmadığından ibadethanesinin Boğaziçi'nin Anadolu yakasında Beylerbeyi sahilinde yapıldığı yolunda bir iddia varsa da medresenin yakınında dışarıdan farkedilmeyen küçük bir caminin bulunması bu görüşü çürütmektedir. Esasen Beylerbeyi'ndeki büyük cami, I. Abdülhamid'in kendi adına değil annesi Vâlide Râbia Sultan için 1192'de (1778) yaptırılmıştır.

Külliye'nin mimarı, Hâfız İbrâhim Ağa'nın yerine 1191'de (1777) tekrar başmimarlığa getirilen ve 1198 Ramazanına (Ağustos 1784) kadar bu görevde kalan Mehmed Tâhir Ağa, bina emini de Şehremini Hâfız Mustafa Efendi'dir. Bazı kayıtlardan. XX. yüzyılın başlarında medresenin oldukça bakımsız durumda bulunduğu anlaşılmaktadır. Biraz da bu sebeple, İttihat ve Terakkî Fırkası'nın iktidara geçtiği II. Meşrutiyet yıllarında Evkaf nâzırı olan Hayri Efendi'nin uygun görmesiyle, külliye'nin caddenin karşı tarafında yer alan imareti ve sıbyan mektebi yıktırılarak yerine bugün mevcut olan IV. Vakıf Hanı yapılmıştır. II. Meşrutiyet iktidarı, o yıllarda İstanbul'u imar etmek ve yol açmak düşüncesiyle dikkatli bir değerlen-

dirme yaptırmaksızın vakıf eserlerinden bazılarını yıktırıp aynı adla başka yerlerde yeni binalar inşa ettirdiğinde en büyük zarara uğrayan eser Hamidiye Külliyesi olmuştur. Nitekim külliye'nin köşesinde bulunan sebîl yerinden sökülerek Alemdar Yokuşu'nda, Gülhane Parkı girişindeki Soğukçeşme Kapısı karşısında Zeyneb Sultan Camii avlu duvarına bitişik olarak yeniden kurulmuştur. Cadde kenarında sıralanan arasta gözleri de çeşitli dükkânlarla dönüştürülmüştür. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise bu dükkânların arkasında yer alan medrese ve cami, İstanbul Ticaret Borsası'nın hukuk işleri danışmanı avukat Muvaffak Benderli'nin ifadesine göre, 1926'da yıktırılıp yerlerine bir borsa binası yapılması şartı ile Evkaf İdaresi tarafından Ticaret ve Zahir Borsası'na tahsis edilmiştir. Ancak bu proje gerçekleştirilmediğinden yapılar günümüze kadar gelebilmiştir.

Cami. Medresenin arkasında Büyük Postahane tarafında bir avlu duvarı ile çevrili olarak yer almıştır. İçinde bulunduğu yapı adası her taraftan binalarla kuşatılmış olduğundan cami dışarıdan görülmemektedir. Buraya medresenin içinden ve arka taraftaki Yeni Postahane cadesinden olmak üzere iki yerden geçilebilmekteydi. Son cemaat yeri bulunmayan camiye medrese avlusuna açılan kapıdan, bir tarafı taş ve tuğladan karma

Hamidiye Külliyesi'nin medrese ve mescidi - Eminönü / İstanbul

